

Az ősrégi agyagművesség viszonya a történelemhez. ¹⁾

Ha a történelem alatt csak a nevezetes, világrészeket rázkódtató, bizonyos, leirt tényeknek művészi előadását értjük; ha a történelem anyaga csak az emberiséget nyomorító háborúk, a fejedelmek frigyei, azoknak erkölcesei, vétkei, családi viszonyai, vagy a hatalmasoknak az elsőségért való küzdelmei és zendülései lehetnek: akkor bajos dolog leszen, hogy a régmúlt idők agyagművességét a hajdankor történelmével összekapcsolhassam; de ha a történelmet olyannak vesszük, melynek teendői közé az is tartozik, hogy az emberi nemnek is, melynek legnagyobb részét mi mások teszszük, legrégebb időktől fogva fokónkénti fejlődését vagy hátramaradását, a földszinén való elterjedését vagy egy helyen való kivisztét köteles vizsgálni és tisztába hozni: akkor lehetetlen, hogy az ős emberek műveit tekintetbe ne vegyük és kutatásunk tárgyává ne tegyük.

Az, mit kelljen e tekintetben nagynek és nevezetesnek, érdekesnek és messze kihatónak tartani, önmagában igen viszonyos; ez saját ízlésünktől, fogalmaink látkörétől, igen gyakran a divatos eszmeiránytól és mindennapi törekvéseinktől is függ; és míg van elég ember, ki csak az elefántot, csak a bálnát tudja bámulni, vagy csak a felhőkig érő czédrust és a terimés Victoria-regiát tudja szépnek tartani, addig egy másik, semmivel sem kisebb, vagy korlátoltabb eszű bűvár fogja a parányi habarczot és porszemnyi monas-t fáradatlanul kutatni, vagy az élődi penészeknek és egyedül a görüvegen át látható zuzmóknak életét szentelvén, váltig bebizonyítani: mennyire kiegészítők, sőt meny-

¹⁾ Olvastatott a Magy. Történelmi Társulat 1868. május 14-diki közgyűlésén.

nyire nélkülözhetlenek ezek a természet nagy mindenségében, mennyire hirtelik mind ezek a világ alkotójának bölcsességét, nagyságát, mindenhatóságát!

Ha már valamint a nagy, úgy a legkisebb, látott, kézzel fogható, de még sem egészen felfogható itteni műveket, mint földünk terményeit tanulmányozzuk, gyűjtjük és a természetrajz méltó tárgyainak tekintjük: elkerülhetik-e figyelmünket az emberiségnek, mint saját fajunknak alkotványai, iparművei? legyenek bár bámulatgerjesztők, mint az egyiptomi évezredes gúlák és a gangesmenti óriás barlangtemplomok, vagy aprók, közönségesek, mindennapiak, mint az első emberek házi eszközei, élelmiszerei, lakási, ruházati darabjai, közlekedési eszközei, fegyverei, melyek együtt véve az emberi őstörténelem ugyanannyi fő- és nélkülözhetlen tényezői.

Vagy nem lesz-e épen olyan nagy és bámulatos azon régésznek és történetírónak érdeme, ki egyes cseréptöredékekből, murvarabokból úgy képes egy nemzetnek vagy nemzedéknek korát, kiterjedését, művelődési fokát, nemzetközi viszonyait meghatározni, mint például Cuvier-é, ki egy kövült fog vagy csontból alkotá a kihalt állatnemet, és annak a természet tág terén illő helyét kijelölé; vagy mint Unger-é, ki egy kövült fa-szeletnek hálózatából, magát a kiveszett fát is képes elénk rajzolni? Nem is szólok a vegyésznek érdeméről, ki a fémötvény elemzésével a régészetnek és közvetve a történetírásnak oly fontos szolgálatot tesz, hogy a kétes esetekben, sokszor csakis a vegytani bontások alapjára lehet bizton támaszkodnunk.

A különféle korszakból reánk maradt régiségek közt sok van, mely már anyagánál fogva becses, és azért a műértők és műkedvelők is kiváló előszeretettel gyűjtik, őrzik és nyilvános tárlatokban fel is állítják. Ilyenek a drága fémű készletek, bronzfegyverek és díszdarabok; a nagy, márványból faragott remek szobrok, beirt kőlapok, ritkább kőzetű oszlopok stb. De van sok olyan régiség is, melyekre az emberek nemcsak hogy semmi gondot nem fordítanak, hanem igen gyakran, mint haszontalanságokat félrevetik, összezúzzák és a gondos gyűjtőt még jól ki is nevetik.

Azonban ez, szégyenpirulva vallom, csak még nálunk van így; nálunk, hol a múzeumok többnyire csak összevisszahányt

ritkaságok tárai, melyek az utcai kirakatok inkább tetszelgős mint tanulságos rendtelenségével vetélkedvén, daczára a becses fémkészletsokaságának, csak szép és egész tárgyak felhalmozásában büszkélkednek, és az előbbiektől gyakran csak azáltal különböznek: hogy bizonyos napokon, vagy külön engedély mellett láthatók, míg ezeket egész éven át korlátlanul élvezhetjük. Töredékeknek, legyenek azok bár a legremekbb művek részei, jó utánczásoknak, melyek izlésünk emelésére és művelésére szolgálhatnának, helyük nem igen lehet ott, hol a fémnek becse határoz, és még a kisedszerű játzsiságnak is kitünő polez tüzetik ki, ha t. i. az izléstelen műdarab nemes fémből való. Míg a külföldön múzeumokat találunk, melyek régi edények jellemzetes töredékeivel egész szekrényeket töltenek meg, és pedig gyakran bársonyra vagy atlaczra a legszebb rendben fektetve: addig nálunk ily pórias gyülevész még nem tárlatképes, és a hol van is, csak romhányként összehalmozva, amugy Isten kegyelméből, és az örök türelméből valami zugban beporosodik.

Mit mond a magyar ember, ha a sevres-i császári porcelángyár muzeumába lép, mely több nagyszerű teremben és hosszú folyosókon az ismert világ minden országából, minden népétől bir a g y a g- és ü v e g-edényeket, a legrégiebb korszaktól a mai napig, a legfényesebb diszitményi öltönytől a legegyszerűbb kancsóig vagy bögréig! Minden bizonynyal nemzeti büszkeséggel fog utalni a muzeumainkban felhalmozott arany- és ezüstbogláraink, drágaköves csatjaink, öveink, kanalaink és ritka terjedelmű kupáink sokaságára, elfelejtvén a louvrei, clunyi, és császári könyvtári muzeumokban őrzött nagybecsű koronákat, aranszékeket és oltártáblákat, pompás ereklyetartókat stb. De a francziának az agyagművek nagyszerű gyűjteménye következtében van meg világhírű porcellánja is, míg nálunk nemesak a n e m z e t i a g y a g m ű v e s s é g, hanem a valamikor oly anynyira hírneves a r a n y m ű v é s z e t i s régen gyári iparossággá stüllyedett alá és fennmaradt műveinek becse, csakis elveszőfélben létük óta emelkedett némileg.

A hol annyi az arany és ezüst, de főleg fénytüzési czélokra, legyenek a dístárgyak izlésteljesek, és valóban művészetiek, vagy koresok és esetlenül utánczottak, mint gyakran minálunk, hol a valódi művészet pang és a művész nap-

számassá kénytelen aljasodni, ha éhen nem akar halni; nálunk, hol a piacokat eszélyes szomszédaink kontár, de jó-olesó művekkel árasztják el, melyek sülyedt izléstünket jellemezve, a „magyarok és a Dunafejedelemségek számára“ gyárilag és mondva készülnek: még nem érkezett el azon korszak, melyben az izléses agyagművek előtérbe léphetnének; és ha, mintegy elvétve, itt-ott egy görög vagy etruriai öblönyt megpillantunk: a déli classicus földön megfordult gazdag műkedvelőre kell gondolnunk; vagy ha ismét egy izléstelen, feszesen mesterkél, természetellenes előállítású, de divatos japáni vagy sinai edénynyel találkozunk, önkénytelenül arra figyelmeztettünk, hogy itt egy szeszélyes nagyúr teremébe tévedtünk. — A mi múzeumaink még eddig nem is érezték az ilyen tárgyak hiányait; de egyáltalán nem is bírnak annyi költséggel, hogy akár egyik, akár a másik nemből mintegy megízlelésül, csak egy szekrényre valót is mutathatnának; — de igenis bír, némelyik száz száma, fölötte érdekes, barbarkori magyarhoni edényeket, melyek azonban, még talán századokig, tér és szekrény nem létében, csak az avatottabbak által közelíthetők meg, bár ez általunk lakott föld őstörténetének legérdekeseb, talán legnagyobb részét képviselik is.

Azon a gyagműveket, melyek hazaszerte majdnem kimondhatatlan mennyiségben, minden lépten találtak, és a honunk területén hajdanta lakott ősnemzetelek életével, szokásával, műveltségük különböző színezetével legszorosb összeköttetésben állanak, figyelemre méltatni, megóvni, gyűjteni és tanulmányozni, igen soknak bal felfogása szerint, ha nem a félészúségekhez — legalább a nevetséges dolgok közé tartozik; és vajmi kevesen gondolnak arra, hogy a szántás, bujtás, erdőirtás, építés, vasúti és csatornai munkálatok közt, az áradások és felhőszakadások alkalmával, vagy a homokos pusztákon a nagyobb fergetegek után a földszíne jött eszrepek összetakarításának elhanyagolásával csak magunkat és őstörténetünket fosztjuk meg azon nagyhasznu, hamisítatlan anyagtól, melynek segítségével évek mulva képesek lehetnénk a homályba burkolt hajdankor beiratlan lapjait, nem értelmezhetlen hieroglyphokkal, hanem valósággal olvasható történelemmel, ha ez mindjárt

csak ipar- és kereskedelmi történet lenne is, be-
tölteni.

Hogy ezen tanulmányokra épen az agyagnemű művek legalkalmasabbak, és majd kizárólag használhatók, már abból is kitűnik, hogy a fém tárgyak, melyek már belbecsüknél fogva, és anyaguk ritkább volta miatt gyéribben találhatók, többnyire kéz alatt eltűnnek, beolvasztatnak, és mivel a régiségek kedvelői által szorgosan kerestetnek, gyakori hamisításoknak vannak alávetve; míg ellenben a semmi értékű cserepek, eddig, legalább nálunk, érintetlenül hagyattak, legkisebb töredékeikben is tanulságosak, és senki által nem utánoztatnak. Továbbá, a fémből készült házi, harci vagy ékítményi darabok csak az emberiség magasabb műveltségi korában, és csak a tűznek ismerete után tűnnek fel, némelyek egyedül bizonyos földrészekben található és rendszeren a vagyonosb osztály készletei közé tartozhattak: míg ellenben a durva agyagedények már a tűznek használata előtt is előjöhetnek, sehohsem hiányzanak és minden társadalmi rétegnek szükségletéhez számítandók.

A történetírók eddig a kútfőket, melyekből tudományukat merítették, beszélőkre és némaakra osztották fel. Az elsőkhöz sorozták: a szóhagyományt, az énekeket, az érkek és emlékek felírásait, a hamisítottan okmányokat, hiteles kéziratokat, krónikákat, élet- és utleírásokat sat. A némaakhoz sorozták: az építményeket, szobrokat, festményeket, ünnepeket, a népek szokásait; sat.

Még e századnak első tizedeiben senkinek sem jutott eszébe az utóbbiakhoz a hajdankor különféle eszközeit, temetkezési módját és helyeit számítani; pedig ha a fentebbi kétféle kútfők hitelességét komolyabb megfontolás tárgyává tesszük, azon meglepő eredményhez fogunk jutni: hogy bár könnyebb felírásokból, régi okmányokból, krónikákból, utleírásokból stb. történelmet szerkeszteni, mégis az okmányok készítőinek vagy másolóinak, a krónikásoknak és utleírónak tudománya, hitelessége, pártnézetei is befolyanak, és pedig sokszor lényegesen a tények leírására; — míg ellenben a néma tanúk, úgy mint olyanoknak művei, kik sohasem gondolhaták, hogy emezek valamikor koruk tanuinak fognak tekintetni, a maguk egyszerűségében, valóságában fordúl-

nak elő, eredetiségükben változatlanul fenmaradván a földgyomrában, az évek századai, sőt ezredei után is.

Az ősi hagyományok leírói, meglehet, hogy gyakran csak azt írák le, és csak úgy, mint egyéni nézetük szerint nekik tetszett, és kihagyják azt, ami saját véleményükkel meg nem egyezett; ellenben egy korszaknak vagy nemzetnek iparműveit alig titkolhatók el: sohasem tudatik, hol, mikor és ki által hozhatnák véletlenül napfényre. Az egyenlő rendeltetések majd mindig azonos vagy hasonló anyagból készültek; alakjuk többnyire egyenlő, czifrázataik majdnem következetesen ugyanazok; és míg amott a legélesb ítésznek is bajos a hamisításokat, toldásokat, kihagyásokat csak gyauítani, annál inkább azokat bebizonyítani, mert a szerzőnek, kit gyakran nem is ismerünk, személyét, jellemét, készülségét, polgári állását is szükséges tekintetbe venni; imitt a hamisítás vagy épen lehetetlen, vagy nem érdemes, vagy könnyen kimutatható. — Sok pénzt ígértek a régiség-kereskedők annak, ki ős bronz-, de még inkább annak, ki ős köeszközöket fog felismerhetlenül hamisítani; de a mint nem könnyű, hogy magát egy európai XIX-dik századbéli ember, az oceáni szigetek lakói egyszerű módjába, élete viszonyaiba beleélje, vagy az évezredek előttieknek fél vagy egészen vad állapotába beletalálja, hogy azonnal műveltsége magasabb fokozatát el ne árulja; úgy lehetetlen, hogy az ős népeknek saját izlésű, gyakorlott, bár nem gépies jártasságot eláruló készleteit, — mai sokkal tökéletesb eszközeinkkel, művészeti sajátlagos nézeteinkkel, sőt megváltozott anyagainkkal is eltaláljuk. S akármily mesterkéléssel törekszünk a rajzokban, festésekben, czifrázatokban a fesztelenséget utánozni, az utánzást pedig takargatni, a természetest és ódonszerűt negélyezni: mindig fog műveinken valami fenmaradni, a mire az avatott szakember azonnal reá ismerend, — nem is említvén az ódonság azon elvitázhatlan jellegét, ama rozsdaszerű zöld, fakó, fehéres színt, melyet valamint a kő- úgy a bronzműveknél is szirony-nak, patinának nevezünk, melyet mesterségesen oly annyira utánozni, hogy gyakorlott régésztől valódinak tartassék, mégeddig a legügyesb ámitónak sem sikerült, s úgy hiszem, alig is fog sikerülni.

Régiebb történészeink, valamint az archaelogok is a leg-

újabb korig leginkább, és majd kizárólag a földgömb polgárosodottabb népei és az úgynevezett európai classicus nemzetekre irányozták főfigyelmüket; minálunk meg a magyarok által elfoglalt hazának római kori, valamint újabb történelmére is kiváló gondot fordítottak. De Magyarország öslakóinak viszonyaira, beléletükre, műveltségük fokozatára vajmi csekély gond fordított; és valóban áthatatlan homály fűdte a földrész két ezer év előtti életét.

Az újabb archaeologia ernyedetlen, legelső sorban álló kutatásának érdeme és vívmánya az, hogy az eddig majd kivétel nélkül pusztán humanisticus műveltségű tanulmányai terét szűknek találván, a magasabb műveltségű kor tüneményei mellett, magának az emberiség östörténetének is szenteli fáradoalmait. Az archaeologia, legújabbán már az öt méltóan illető polczra emeltetvé, az okszerű történelem egyik, és pedig joggal jobbik szemének ismertetik el.

És valóban, mennél inkább kiterjeszti a régészet itészeti kutatásait, annál inkább emelkedik becse, befolyása, tekintélye; annál nélkülözhetlenebbekké válnak bámálatos gyorsasággal haladó vívmányai, melyek nemcsak a szabatosan úgynevezett történésznek, hanem a történelem fontos segédtudományának is, mint az érem- okmány- pecsét- és czimertannak alapul fognak szolgálni.

Ezek után természetes, hogy a régészeti mozgalmak az östörténetben nagyszerű változtatásokat tettek szükségessé. Mai napig a magyar történetíró az általa elfoglalt területen előforduló sírhalmokat, strokat, erődítményeket, azok tartalmával együtt mind hún-ösiségnek tekinté; a felsővidéki tótok és ruthenek, a mai földtani állapotot a régivel összeelegyítvén, szláv nemzeti emlékeknek nyilváníták, míg a magukat egyenesen a rómaiktól származtatni szerető rumának mindenütt saját őseik nyomait pillantják meg. A népvándorlási nagyszerű zajlások, és a századokon át tartott hatalmas nemzet-hullámozások előtt, kik laktak légyen e területen, arra mindnyájunknak kevés a gondunk. Azon nép, mely itt ezer vagy másfél ezer év óta telepedett meg, azt hiszi, hogy ez már 4—5 ezer év előtt is így volt. Avval, hogy ugyanazon temetkezési mód, ugyanazon műemlékek, ugyanazon véd-

építmények hazánkoa kívül egész Eárópában, sőt északi Afrikában is előfordulnak, szórványosan és csoportosan; hogy óriás terjedelmű és mérvű árkolásaink és sánczaink másutt is láthatók, hol az ős emberek letelepedtek; hogy olyan fegyverek, házi eszközök, cserépedények, milyenek nálunk gyakoriak, másutt még nagyobb számmal vannak, és annyira egyek, mintha ugyanazon önöminliától kerültek volna ki, és pedig keleten és nyugaton — délen és északon egyiránt: de mind ezt figyelembe venni eddig reá nem értünk.

És pedig épen mi vagyunk azok, kiknek, ha ős történetünket megakarjuk alapítani, nemcsak saját új honunkra kellene szemcinket fordítanunk: hanem az elhagyott keleti ősözékekre is nagyobb figyelemmel kellene lennünk. Mert a Magyarország területén talált régi emlékek, fegyverek, edények, temetkezési mód, védelmi rendszer csak úgy foghat bennünket a hunoktól és a későbben állandóan letelepedett magyaroktól való eredetükről meggyőzni, ha azoknak ős székhelyeiken találtakkal valórokonságukat képesek leszünk bebizonyítani, annál inkább, mivel a kevésbé művelt és a civilizatio által ugyanazon színvonalra nem helyezett nemzeteknél sokkal tartósabban egyenlők a ruhák, a készletek, a nyelv és szokások; mert épen ezekhez ragaszkodók sokkal esőkönyösebben a félig művelt ember, a ki épen nem barátja az újabb és szokatlan, bár czélszerűbb és kényelmes tárgyak és divatok behozatalának.

Területi és nemzeti szempontból indulva ki, még az első rangú művelt nemzetek is szűkkeblőségekbe és tévedésekbe esnek, midőn az ős nemzetekkel való összeköttetéseiket a mai birtokukon talált régiségek által erőszakolják, vagy még álművekkel és világosan hamisítottaknak bebizonyuló iparezikkkel is törekednek más nemzetek fölötti műveltségüket a legtávolibb korszakokra visszavezetni. Ezen korlátolt szempont vezette tévutra a francia tudósokat, és az egész közép osztályt, mikor nem elégedvén meg avval, hogy a területükön talált őskori szerszámokat gauloisk-nak nevezik, és őseiknek még a kőkorbán is oly magas művészeti fejlődést tulajdonítanak milyennel a világon semmi ősnép, de még későbbi nemzedékű sem birt: hanem még azokat is melyeken a római izlés és művészetnek nyomai feltűnnek, és egyáltalán mindenütt, hol a ró-

maiak hosszabb ideig uralkodtak, előfordulnak, gallo-romainek keresztek; úgy hogy a Germaniából, Pannoniából sat. kiállított római edények, mind a gallo-romain név alá soroztattak.

Még feltűnőbb, hogy a keleti és byzanti jellegű aranyműveket, mivel ilyeneket a Meroving házból származott Childeric királynak sírjában is találtak, egy merovingeni korszak alá sorozták. Ezen téveszméknek és fonák elnevezéseknek úgy hiszem, véget vetett a párisi világtárlat, mely valamint az általánosan vett gallo-romain kifejezésnek, úgy a merovingien korszaknak helytelen voltát is bebizonyította. Mert, mikor a pietrosai világhírű aranykészlet Rumaniából, és a bakodi (Kalocsa mellett) ékességek úgyannyira megegyezőkül találtak a toulouse-i és lonore-i fegyverek ékítményi jellegére, művezetére, drágaköveire, sőt még az arany színére is, hogy azoknak egy korszaknak, egy nemzetnek iparából való származását nem lehet többé kétségbe vonni: kézzel foghatólag bebizonyult az, hogy e művek nem a francia műhelyekben készültek, hanem olyan nemzetnek ékességei valának, mely, mint a góth nemzet, keletről jöven, nemcsak egész Európát, hanem Észak-Afrikát is bebarangolta.

A régészeti tárgyak tehát a területhez, melyen előfordulnak, viszonyítva, vagy olyanok: hogy egyáltalán csak bizonyos határig terjednek, s bár némi különbséget, finomságot, tökély és haladást mutatnak, általános felismerhető jeleggel bírnak; vagy olyanok, melyek nem egy politikailag vagy földiratilag korlátolt tartományra szorítkoznak, hanem szerteszét, majd mindenütt felásatnak. Ezen észlelés az ősi történetnek egyik biztosabb sarkpontja. A határozott, változatlan jellegű ipar- és műtárgyak majd kizárólag ugyanazon területen találva, azon területnek egy nemzet általi hosszabb és állandó birtokára mutatnak; szörványosan és majd mindenütt előfordulván, a nagy népvándorlási tűnemény által magyarázhatók. Hogy itt az ősi kereskedelem mozzanatait, a szomszéd haladottabb népek példáját és befolyását és ugyanegy nemzetnek századokon át természet-szerűen tett előléptét nem szabad szem elől téveszteniünk, magától értetik.

Ezekből talán eléggé világos, mennyit köszönhetünk a régészetnek, ha alapos észleletekre támaszkodván, a történelem terén még azon korban is, midőn már irott munkákkal birunk, a hiányokat pótolja, a kétes helyeket felvilágosítja, a valóságosakat bebizonyítja; de mennyi érdeme van még azon legtávolabbi korszakokra nézve is, melyekből semmi irott jegyzésekkel nem birunk, mivel még az írás mestersége ismeretlen volt.

Mennyit jelentenek ezen tanulmányok terén a csak nem rég szemügyre vett kőszerszámok, a fémeszközök, a feltűnő özlőpépítmények, nem szükség említenem. Csak arra szorítokozom, hogy az a g y a g m ű v e k n e k az őstörténelemre nézve méltánylandó nagy befolyására a mélyen tisztelt hallgatóságot figyelmeztessenem.

Egy perczig sem kételkedünk, hogy a nedves agyagnak a déli nap forróságán való megkeményedése, és ezen kezdetleges edénynek vízzel való megtelése és ki nem folyta, adhatta a legelső eszmét napon szárított edényeknek készítésére, melyeket természetesen száraz tárgyak eltevésére alkalmasak voltak, mint a folyadékok fentartására. A tűz által megvörösödött és kőkeményvé vált konyhatelepek, a nyílt tűznél égetett és pusztá kézzel tapasztott edények készítésére ösztönzék az embereket, míg végre a korong és égető kemence a mai fazekasság és téglavető mesterségnek alapját képezik. De még ekkor is a vízhatlanság titka sokáig hiányzott; e hiány az edények belsejébe dörzsölt apró kovaszemeknek égetés általi szétfolyatása által eszközöltetvén, mindaddig csak szegényes, ki nem elégitő pótlék maradt, míg a máznak alkalmazása fel nem fűdőztetett.

Ime, e kevés szóban festettük azon vezérfonalat, mely minket a cserepészetnek és így az emberinem műtörténetének nemcsak egyik ágán, hanem egyáltalán fejlődési, foglalási, vándorlási, kereskedési viszonyain át azon korban kalauzolhat, melyből semmi irott okmány nem maradt fel számunkra, pusztán azért, mert még akkor az írást vagy épen nem ismerték, vagy az írással bíró nemzetek a kevesebbé mivelteket figyelmükre nem is méltatták.

Igen élénken emlékezem vissza azon perczre, midőn az ő világ ceramikájának első példányait egy gyűjteményben együtt láttam. Ez a z o h o r i (Pozsony m.) plébánia-lakban volt,

Ipolyi Arnold barátomnál; minden polczon, minden ablakon, a hová mások virágokat, szobrocskákat, átlátszó képeket alkalmaznak, a legdurvább, kavicssal kevert agyagú, legkezdetlegesebb művezetű és czifrázatú edényfűleket, karimákat, fenekeket, oldalokat találtam, lelhelyeik szerint rendezve, beosztva.

A ki a világban csak úgy könnyedén él, és a jelent minden előnyeivel és a műveltség minden vívmányaival élvezi, ritkán gondolkodik arról, hogy a legközönséges eszköz, a mindennapi szerszám, melyet gyermekkorától minden figyelem nélkül használ, miképpen eredett; mennyi javításon, változtatáson ment át, míg mai alakját megnyeré! Vannak kivételek, egyes feltünőbb, becsesebb tárgyak, p. o. az üveg, a biborfesték, delej stb, az iránytű, a nagyító üveg feltalálására nézve, mikről egyes korszakokban az egyetemes történet is emlékeztet. De van számtalan tárgy, melynek hasznát mindennap mindenki veszi, a nélkül, hogy talán csak egyszer is életében annak feltalálására, készítésére komolyan gondolt volna!

Ilyen tárgyakkal gondolom a már annyira nélkülözhetlen cserép-edényeket, melyeknek ügyes készítőit mi mindennapi nyelven f a z e k a s - o k n a k nevezünk, Franciaországban pedig a g y a g m ű é s z e k n e k hivattnak.

És valóban, midőn a legegyszerűbb bögrétől a csinos asztali készleten át, egészen a salont diszitő öblönyökig (vase) emeljük szemeinket, és a sok alakú, majdnem a terméskövel vetélkedő téglától a remek terracotta-szoborig, mely előcsarnokunkat, palotánk homlokzatát, kertünket díszesíti, folytatjuk vizsgálatinkat: eszünkbe jutott-e vagy jut-e, hogy voltak és vannak még mainap is népek, melyek az agyagnak sokféle hasznát nem ismerik, annak alakíthatási tulajdonait meg nem kísérelték, s a tűzben való megkeményedéséről és főző-edényekül való használhatásáról mit sem tudnak?

A k ö v e l - f ő z ő k a földbe vájt lyukakat friss állatbőrökkel bélelik ki, és a beleöntött vizet izzóvá tett kövekkel forralják fel, hogy a húst megpuhítsák. Ezen műtétől mily nagy a kísérletek sorozata a konyhaedényig, a vízhatlan korsóig!

Első tekintetre, midőn ezen hitvány, semmit sem érő töredékeket megpillantottam, alig tudtam magamat a nevetéstől visszatartóztatni; de oktató barátom komolysága, melylyel ezen

töredékeknek az őstörténetre való vonatkozását fejtegette, engem, mint régésztanoncot arra intett, hogy a tudósnak ártatlan bogarait is kell tisztelni, habár némi különczködésnek kinövései lennének is. Ezen naptól fogva én is apostolává lettem az ő ceramicának; s bár múzeumainkban eddig csak fényes színezetű ibrikeket, finom chinai edényeket, remek kivitelű majolicákat és fayenceokat láttunk, — és még soha senki sem mert fazekakat, bögréket, fődöket, szűrőket, annál kevesebbé ezeknek töredékeit felállítani: föltettem magamban az ezer éves iparnak eredményeit szorgalmasan gyűjteni, és legelőször az orvosok és természetvizsgálók pozsonyi gyülekezetén kiállítani.

Kezetben a tolongó közönség az egész gyűjteményt figyelemre sem méltatta, de midőn magyarázat közben az agyagműveknek korszakonkénti fejlődését, a római edények kellemes alakjait és finom anyagait megérté, a lenézett cserepek kezdék az érdekes tárgyak szerepét játszani.

Ezen alkalommal méginkább meggyőződém arról, mily bő anyag rejlik e megvetett töredékekben, mennyi az összehasonlítási tér, mennyire szükséges, hogy minél többet gyűjtsünk a legtávolibb vidékekről, hogy e sokból egy-egy történelmi fonalat fonhassunk, mely a legrégebb nemzeteknek története összeköttetéséhez szolgáljon!

Túladtam terményrajzi gyűjteményeimen, és a honi ő agyagművek gyűjtőjévé lettem!

Messze, igen messze vezetne el beszédem főczéljától, ha mind azt, mit a kitűzött tárgy fölötte érdekes és tanulságos gyanánt nyújthat, elő akarnám számlálni; itt csak röviden azt fogom bebizonyítani: hogy az ő edénytöredékek szemelvényes gyűjtése, vizsgálata, az ő nemzetek története felvilágosítására egyike azon fontos segédeszközöknek, melyeket többé nem ismerünk nem lehet, elmulasztanunk nem szabad, mivel sem nem költséges, sem nem fáradságos, és minthogy tárgy mindenütt elég bőven található, mindenki által könnyen czélba is vehető.

Nem akarom az anyagi előnyt felemlíteni, nehogy a tudomány segédeszközei aljas nyervágy tárgyaiul szolgáljanak; de mit gondolkat tisztelt hallgatóim, ha csak mellékesen fölemlítem, hogy a svájci tavakban talált cserépedénytöredékek darabonként 5—10 és több frankon árultattak a párisi világtárlaton,

s a külföldi múzeumoktól, összehasonlítás, vagy gyűjteménykiegészítés tekintetéből mind meg is vétettek.

Hogy a ceramikának a nemzetek történetével való szorosabb összeköttetése nem képzeldés, nem csupa agyrém, bebizonyítja maga a régi, valamint az újabb nemzeteknek a régiségtanon alapuló története.

Álljunk meg csak néhány perczig egy világmúzeumnak keramikai gyűjteménye előtt, és valljuk meg, lehetett e például az egyiptomiaknak, kiknek egész életmódja eltért a többi világrészek népeinek életétől, más művészete, mint a mely egészen sajátos és azonnal felismerhető? Vagy nem-e különböznek hosszúra nyúló, inkább hengeres mint öblös alakú edényeik épen úgy más nemzetekétől, mint szobraik és domborműveik a keskeny, feszes ruházat, és magasra nyújtott alakjaik által a világ egyéb szobrászati teremtményeitől? És mégis mindezen sajátosság mellett nem ismerjük-e el az egyiptomiakban az ősi polgárosodás első és nagy népét? És ha kereskedés által ilyen jellegű edények egész hozzánk jutottak, nem fogjuk-e mindjárt eredeteiket is gyanítani?

A ki a mexikói torzalakú, ékítményekkel túlságosan elborított szoborműveket ismeri: nem fog-e azonnal ama fekete, öblös cserépedényekben, melyek majd állat-, majd emberi torzalakokból állanak, három és több szájjal ellátvák, és a maguk nemében minden más effélettől elütnek, az új világ legműveltebb nemzetére gondolni?

Ugyanez áll természetesen azon agyagművekről is, melyek az emberiség első bölcsőjétől mihozzánk eredeti alakukban átszármaztak. Mindezeknek lényege egy, az idő- és helyközi változatok pedig oly annyira mellékesek, hogy a főjelleget el nem takarhatják. Áll ez főleg az indiai, sinai és japáni művek egyedi jellegéről.

És már most milyen kecs, milyen változatosság és bőség mutatkozik, ha a görög és etrusiai öblönyök és egyéb edények végtelen sorait vizsgálgatjuk? — Itt csak kettő az irány, melyben az edények terjeszkednek: a vízszintes és a függélyes. A vízszintes átmetszet majdnem kivétel nélkül kerek, tehát legtöbbször csak a magasság és szélesség, valamint a legnagyobb öblösségnek fölebb vagy alább való alkalmazása és a

körvonalak minden lehetséges összevetéseinek ügyes, izletes, tapintatos, festői használata eszközzi a sokféle, egymástól annyira eltérő jelleget.

Sokkal kisebb változati térre szorítkoznak a száznak alakjai, a karimáknak és talapatoknak, valamint az oly nagy díszítő szerepet játszó füléknek száma és remek hajlatú alkalmazásai. — Mennyi képzelet, mennyi ügyesség és milyen finom ízlés: tehát egyszersmind mily magas műveltségi fokozat kellett ahhoz, hogy mindezeket az egymástól eltérő és mégis egy alap-eszméjű, s így hasonló műveket a minden alakúvá idomítható agyagból előteremthessék!

Nem-e természetes az, hogy azon korban, melyben még a fémek nem léteztek, vagy annyira drágák és ritkák voltak, hogy csak ékszerekül dolgoztattak fel: az agyagműveknek sokkal kiterjedtebb használata volt, mint később korban; s mégis, ha csak a folyadékok fentartására valókra tekintünk is, mint a cserépedényekre, melyek bor- vagy víztartásra, vízfordásra, bor- és vízkeverésre, a kevert bor meritésére, ivásra, kenőcsök és szagos folyadékok eltartására használtattak, mintegy 30 különféle ily mű-nevet találunk a görög írónál; s hol vannak még azon készletek, melyekben különféle száraz termékeket tartottak, vagy melyeket mindennapi házi czélokra, például a sütésre-főzésre vettek igénybe? — melyekbe kedves halottaik hamvát rejték örök nyugalomra!?

És mégis mindezen sokféleség mellett ki merné állítani, hogy az említett edényeket nem lehet azonnal eredetükre nézve megkülönböztetni, találtassanak bár saját hazájuk földjében, vagy külföld régiségtáraiban, vagy akárhol a világon, egészben, vagy töredékekben!?

Ha magát az alakot, a finom anyagot és a páratlan könnyűséget vevén tekintetbe, már annyira feltűnők e remek művek, hogy így is történelmi jelentőséggel bírnak: mit mondjunk azon eredeti modorú és a korszakok jellemzéseivel bíró színezett ábrázolatokról, melyek rajtok majd mindig láthatók; mit a jellemző felírásokról és az előforduló festők neveiről! — A mythológiában, a nemzeti történeti irodalomban, a hőskölteményekben és a nép harci és házi életében alig van tárgy, melyet e díszedényeken nem találunk, és melyeket gyakran csak

egyedül ezen rajzokból ismerünk. És mind ezek után mernők még állítani, hogy ezen két nemzetnek agyagművi nyilatkozatában nem látjuk nemcsak művelődési történetét, de egyáltalán életviszonyait is?

Hogy a rómaiak ceramikája a szomszéd, előbbre haladott népekétől nagyon is eltért, alig kell hosszasan bizonyítanom. Míg közönséges edényeik, bár nagyon czélszerűek, egyszersmind nagyon egyszerűek is, egyedül az úgynevezett terra sigillatafélék, — mert vörös, fényes szintiek — tesznek némi kivételt. Akárhol látjuk ezen könnyen felismerhető csinos műveket, kizárólag egyenlő alakjaikkal, ugyanazon cifrázattal, a vadászatok, állatok, istenek, növénydíszek ismétléseivel, a tojás-bottagú stereotyp párkányzattal, bizonyosak lehetünk, hogy római földön állunk.

Midőn így egyes vonásokat hozunk fel a művészet történetéből, lehet-e azokat az embereknek történetétől, azok műveltségi emelkedésétől vagy alábbszátásától, az élet szükségseitől stb. elválasztani? Avagy mi maradt az ősegyiptomiak, a csodáson képzelődő mexikóiak, az eszélyes ázsiai vezérnépek, főleg pedig a legfinomabb izlésű görögök, a kora iparú etruriaiak és ezeknek utánczói — a világhódító rómaiak történetéből inkább reánk, a mit kézzel foghatunk, a mi egykori létüket tagadhatlanul bizonyítja, mint épen agyagműveik? Vagy talán nem is érdekelnék bennünket a rómaiak nyomai Pannoniában, holott épen az ő előbbi ittlétüknek köszönhetjük, habár csak közvetve is — európai műveltségünk nagy részét, — míg más nemzetek még mai nap is a barbarkor gyermekded állapotából alig emelkedtek ki!

Mily csekély az, a mit például a rómaiaknak Pannoniában szervezett védelmi rendszeréről, a mit azon út- és várhálóról tudunk, mely foglalásaik alapját tevé és azokat biztosítá. Az árkokat a haladó gazdaszat már régen behúzta vagy elánsztotta, az írásos köveket már az elmúlt századokban beépítették, a házak alapjait fölszedték; csak itt-ott találunk egy darab párkányos vagy válús cserepet, vagy a még ma sem elért, évezredig vízzel és léggel daczoló két négyszög-lábnyi téglákat; és ha ezeken ott állnak a legiók bélyegei, melyek talán más tájon is előfordulnak: nemde hogy azon legiók ittlétét, egykorúságát,

telepük kiterjedését, azon házak vagy erődök, melyeknek ezen agyagművek valamikor részletei valának, egyszerre való építettségét és egy rendszerbe való szükségét is bebizonyíthatjuk!

Hogy a Legio prima Aduitrixnak főhadiszállása Ó-Szőnyön volt, azt téglái bebizonyítják, hogy a secundae Ó-Budán keresendő és egész a Drávaig terjedtek ki egyes kisebb osztályai, a tégláktól tudjuk. Hogy a legióval a pannoni ősnépek közül való BREVCVS-ok III. IV. V. cohorsai Ó-Budán, sa IV. és VII-ik a baracsi (Fehér m.) pusztán állott várban feküdtek, egyedül a téglabélyegekből olvashatjuk. Hogy a QVADRIBVRGVM több, négytornyú erősített tábornak közös neve volt, tanusítják a báni (Baranya m.), baracsi (Fehér m.) rákosparti, (Pest m. az ördögmalomnál) és sárisápi (Esztergom m.) téglák. Hogy a váracsok építtetéséhez, mint mai nap is, messziről hozták az anyagot, megtanuljuk az OFARNVR-SICINIMG bélyegű téglákból, melyeket a győri Fernbach-féle ház alapjaiban és a verőcezei (Nógrád m.) erődben találtak.

A CARISTRB, LVPICINI, FRIGERIDVSPDVX bélyegű téglák a dunamenti kis várak rendszerében, azok némelyikének egyidejűségéről tesznek tanuságot, és egy eddig ismeretlen főhadiparancsnokot ismertetnek meg. Hogy a LEGXIII, Legio XIII. Gemniának feladata volt a marosparti várak építtetése és védelme, kitűnik a Németsánádon (Torontál m.) és Bulcsón (Krassó m.) talált téglák bélyegeiből, és némi ösztönül szolgálhat, hogy a nevezett folyó mentiben a többi erődöt is fölkeressük.

Hogy Curta római telep csakugyan Nyerges-Újfalu (Esztergom m.), valószínűnek tetszik azon CURTA bélyegű téglanyomán, melyet a hegyen létezett vár árkaiban találtam.

De felhagyván a katonai dolgokkal, nem érdekes-e a római kereskedelmi, társadalmi, népközi viszonyokat is egy kissé bővebben ismerünk? Mily meglepő látni, mennyire kiterjedt a szép terra sigillata-medencézéssel való üzlet az egész római birodalomban, midőn például az egy CINNAMVS-tól talán Arctiumban készült tálak épen úgy előfordulnak a paksi (Tolna m.) Gyürky-féle szőlőben, mint Schleitherniben Schaffhausen mellett, és Amiensben Franciaországban! —

Ezen edények izlésteljes díszítményeik, finomságuk, és a rajtuk látható féldomborad alakzatok miatt még magukban a töredékekben is, melyek gyakran és mindenütt, hol rómaiak székelték, előfordulnak, nagyon becsesek. Így a luxemburgi kertben, Párisban találtak egy töredéket, melyen egy fa-lábú ember ábrázoltatik; egy Ó-Szönyőn kiásott másik cserépen oly kötéltáncos² mutatványt látunk, melyhez hasonlítva Blondin annyira bámult hajmeresztő ügyessége, csak merő kontárkodásnak tekinthető.

Nemde, hogy mennyire örvendünk, ha egy középkori honi műemléken a faragónak, a festőnek nevét fölfedezzük, és vele műtörténetünket gazdagíthatjuk? Miért lenne tehát kevesebb érdekes, ha egy-egy 15 száz év előtt, talán hazánkban élt római figulus-t tudunk fölfedezni?

A SEXTVS, REGALIS, CRVMMVS, BORILLVS, IANVARIVS, LITOGEN, DOMITIVS, RESATVS fazekas-nevek, melyeket terra sigillata-tálakon és mécseseken találtam, talán még érdekesebbek, mint az VTERE FELIX, FORTIS, CRESCES, jó kívánatokat és tulajdonságokat hirdetők; nem is említvén azon pompás újévi köszöntést tartalmazó mintákat, melyek a nemzeti múzeum becses tulajdonai.

Ezeknek előadása után azt kérdezzük, mi köze mindezeknek a honunkban élt barbar népek írástalan, és gyakran igen durva cserepeivel? — Erre azt felelem: nézzük csak, vajjon nem birnak-e a mai, honi, magyar vidéki edények majdnem ugyanazon alakkal, ugyanazon czifrázattal, ugyanazon sajátságokkal, u. m. sárga mázos lábasaink, zöldesfehér kaeskaríngókkal díszesített közönséges tálaink, kirivóan színezett fehér tányérajaink; zörgő, az üres fogantyú csöcsével is kínálkozó korsóink, cserép szűrőink, hűtő természetű feketés kancsóink, tejes köcsögeink, melyek nekünk, épen mindennapiságuk miatt föl nem tűnnek, a külföldi figyelőket azonban már régen lebilincseltek dunaparti vásári kirakatinknál.

Igen jól tudom, mert hiszen évek óta figyelek e tárgyakra, hogy a hazánkban millióként előforduló durva, egyszerű és cifra régi cserépedények egy része hajszályira hasonló sok olyanhoz, melyek például már másfél század előtt Sziléziában találtatván, közölve voltak; hogy mind ezekkel megegyezők nem-

csak a szomszéd Cseh- és Morvaországban, hanem még a távol Dániában felásottak is. Ezek kétségtelenül egy nagy kiterjedésű, egyenlő művészetű nemzetre mutatnak.

De sok olyan régi edény is van hazánkban, és pedig különféle vidékeken, melyhez hasonlót a szomszéd országokban hiányában kerestünk. Nemcsak hogy a durva és egészen kezdetleges kísérletekre mutató szilagy-somlyói fazekak és nagyszemű kavicscsal kevert agyaggútlák különböznek a finomabb, majd egyáltalán hengeres nyakú edényektől; nemcsak hogy az egyszerű fácskával vagy vesszővel rendetlenül összevissza karcolt simontornyai cserepek egy részén előforduló esetlen czifraságok elütnek a koronezói töredékeken mértani alakokkal remekül kivitt díszítménytől, és a csöcsforma bütykű és négy- vagy hatszögletű edények másutt csak gyéribben lelhetők: mint sajátlagosakat kell fölemlitenünk a diónyi nagyságú pilinyi bögrécskéket, az ottan találtkó hót, az agyagmintákat, a szarvakkal ékesített karimájú lapujtői bögréket, a hordónyi nagyságú, graphitmázú csurgóbántai öltönyöket, a medgyaszintű, graphit-meanderekkel díszített érdi edényeket is, hogy hallgatással el ne mellőzzem a tolna- és baranya-megyei gyönyörű, finom edénykéket, melyek nemükben egyedüliek, és fehér zsinóros, karikákkal díszített hosszú nyakaikkal a barbár cserepészetnek legkittinőbbjei közé sorozandók.

Természetes, hogy itt a mélyen tisztelt hallgatóság azt kívánandja, miszerint mindjárt mind e cserepeket a különféle nemzetek közé, melyekről gyér írásbeli emlékeink homályosan egy-két sort írtak, be is oszszam, és így némi rendszert is megalapítsak.

Ámítóvá kellene lennem, ha ezen egykét évi agyaggyűjtés után többre vállalkoznám e néma tanúk segítségével, mint a mit a beszélő kutatók száz éves kutatói el nem érhettek. Többre becsülöm honi tudományos törekvéseinket, mintsem hogy olyan állításokkal merjek föllépni, melyeket talán már a legközelebbi évtized ernyedetlen kutatásával meghazudtolna.

Előadásom célja nem is az volt, hogy hazánk területén a legrégebbi időkben letelepedett nemzetek történetét határozottan körülírjam: hanem be akartam bizonyítani, hogy vannak eszközök, melyeknek kellő vizsgálata idővel meglepő eredmény-

hez vezethet, s a melyek elhanyagolásával az európai őstörténelmi törekvések igen érezhető csorbát szenvednének.

Ezen európai tudományos mozgalomban minden mivel hazafi igen könnyen részt vehet; sőt nincsen kifogás, mely ebbeli egykedvűségünket menthetné. Egy szem búza, igaz, hogy magában véve csekélység, de ha elvetjük és műveljük, évek mulva mérőket arathatunk utána. Egy igazság szintén nem képez magában történelmi rendszert; hanem egy életrevaló alapeszme, tovább és tovább fonva, valódiabb képét adja az őstörténetnek, mint a rendszerező bölcsészek legképzelgősebb áltételei, vagy, a regényírók legidylliebb költeményei az emberiség gyermekkori életéről; mert emezek csak eszményképeknek leírásai, amaz pedig kézzel fogható érvék fejlesztésén alapul.

Ha okszerüi gazdálkodásnak azt nevezzük, melyben egy szalmaszál sem vész el használatlanul: úgy a nemzeti kutatások legeredményesbjei azok, melyek a tudomány legcsekélyebb ágát sem hagyják parlagon heverni; mert valóban nincsen olyan párányi elem, mely a mindenségben fölösleges vagy nélkülözhetlen lenne.

Az agyagművek, valamint egyéb régiségek, gyűjtésénél és fentartásánál a legnagyobb baj az: hogy azok közönségesen nem a tudányszzerűen rendezett ásatásoknál jönnek napfényre, minthogy egyáltalán a napszámosok és földművelők bukkannak az efféle műtárgyakra, kik ritka kivétellel, megragudván, hogy a vélt kincs helyett csak csontokat és hamut találtak: az edényeket összezúzzák, vagy már a felásatás alatt igen mohón neki esvén a nedves földdel teli edényeknek, eltörik. Azért vajmi kevés esetben kapunk sértetlen, egész edényeket. Pedig mily könnyű, egy kevés gonddal és az általánosan elfogadott szabályok megtartásával, az agyagműveket jó karban kivenni a földből, vagy ha a föld nyomása, az esővíz és hólé szétázásuk miatti következtében már darabokban találtatnának, mily könnyű, sőt mily érdekes és háladatos azokat a tudományos vizsgálat számára összeállítani és a hiányokat rajzban pótolni!

Hiszen egyáltalán a mester nem az, ki csak valami ép, tökéletes művet képes bírálni, és arról tudományosan értekezni;

sokkal nagyobb jártasság kell ahhoz, hogy egyes töredékekből az egésznek alakját, korát, hazáját, művészi becsét meghatározhassuk. Az agyagművek, mint emberi művek, tényezői az emberiség történetének is; az alakok, czifrázatok, összeesnek a fémeszközök alakjaival, díszítményeivel; és bár eddig nem voltunk képesek ezen, csak rövid idő óta kezdett tanulmányoknak egész horderejét méltányolni: mégis be kell következni, és pedig nem sokára, azon időnek, midőn szórványos kutatásainkat rendszerezni fogjuk, és midőn azon megmérhetetlen sötét térben egyes pontocskákként fognak a folytatott régiségi kutatásoknak eredményei vezéricsillagokképen fényleni.

Ne gondolja tehát senki, hogy fölösleges vagy nevetséges az ősi agyagműveket vagy azok töredékeit nagyobb gonddal gyűjteni, lerajzolni, összehasonlítani, kiadni. — Midőn elszomrodva kell visszaemlékeznünk arról, hogy századok óta mennyi fémkészlet veszett el beolvasztás, összetörés által, és mennyi vitetett ki a külföldre; midőn más, gyakran a legérdekesebb felirású műemlékek évezred óta a házak alapjaiba vagy falaiba beépítettek; — érintetlenül és hamisítatlanul maradtak meg számunkra az anyaguk miatt megvetett, a barbár díszítés miatt lenézett cserépek, mint az emberi nem legősibb² iparának vagy művészetének nyomai! — Igaz, hogy ezen, többnyire csekély darabok elszórt, s eddig érthetetlen betűk; de mégis betűk, melyekből idővel sikerülni fog az összes európai archaeológiának érthető szavakat összeállítani; és hogy ezen nagy és fontos munkára az összes művelt magyar közönség is hivatta van, sőt kevés nemzet inkább, mint mi — mert alig van Európában terület, hol hosszabb ideig és ismételve majd minden népvándorlási elem ide-oda hullámzott, és mivel alig van ország, melyben több ilyesféle régiségek találhassanak, mint épen hazánkban. Ez benső meggyőződés; és hogy ezen dicső versenyben tetteges részt vegyünk, egyedüli óhajom! A kezdet megvan, a részvét napról napra növekszik minálunk is, s a meglepő eredmény biztosítva leendő, ha a szokott lelkesedést a kevesebbé szokott kitartás ápolandja!

RÓMER FLÓRIS.